

La rata(ALDC, VII, 1618. *La rata*)

La *rata* (s. XIII) és un ‘mamífer rosegador, d'uns 30 centímetres de llargada, amb musell punxegut i cua llarga, molt prolífic i voraç (gènere *Rattus*)’. El nom llat. era *MUS*, *MURIS* ‘rata, ratolí’, que és present en mots com *muriac*, en compostos com *muricec* (< *MUREM CAECUM*) o en resultats metafòrics com *muscle* (< *MUSCŪLUS*), que, de ‘ratolí’, ha passat a ‘espatlla, muscle’ pels moviments dels músculs semblants als d’un ratolí que s’escapa. També es coneixia *SOREX*, *SORICIS* ‘ratolí’, que ha deixat descendents com *xoriguer* ‘ocell de presa’, der. de *SORICARĪU* ‘que caça ratolins’.

Rata (var. *rateta* 117), doncs, ha substituït aquests noms llatins, però el seu ètim és incert; s’han de rebutjar propostes com la de **RATTUS* < *RAPTUS* ‘caçat’ (García de Diego) o d’un de verbal de **RATTARE* (< *RADITARE*, intensiu de *RADĒRE* ‘gratar’) (Guiraud) i considerar com a plausible l’onomatopeia **RATTA* imitant la remor que fa la rata en rosegat (Spitzer, Coromines); “rosequen tota mena d’objectes, sien comestibles o no ho sien” (*DCVB*); cf. cast. i port. *rata*, al. *Ratte*. La forma *rat* (s. XIV) també seria producte de l’onomatopeia (cf. fr. i oc. *rat*). Var.: *ratot* 134, amb el suf. *-ot* (< *-OTTU*); *rató* 85, 186, amb el suf. augmentatiu *-ó* (< *-ONE*), a diferència del cast. *ratón*, on el suf. té valor dim., contràriament a l’augmentatiu habitual; *rato* 94, probable castellanització de *rat*.

Les diverses espècies de *rata* s’especifiquen amb un determinant: *rata tauladera* [“teuladera”] 143, perquè va per les teulades (der. de *teula* < *TĒGULA*), o *rata cabironera* 154, perquè va pels *cabirons* ‘biga que suporta els llistons’ (< llat. vg. **CAPREONE*, der. de *CAPREUS*, regressió de *CAPREOLUS* ‘cabirol’, que “sembla resultar del costum de figurar un cap d’animal a la punta de les bigues” [*DECat*], però que pareix més versemblant relacionar aquest significat amb el de ‘suport’ que té el mot *cabra* i der., veg. *DCVB*); *rata traginera* 74, 77, 81-83, per les coses que tragina (der. de *tragi*, de verbal de *traginar* < llat. vg.

**TRAGĪNARE*, der. de **TRAGERE* < *TRAHERE*); *rata dormidora* 55, 61, der. de *dormir* (*rata dormidera* 100, amb suf. cast.), perquè passa l’hivern amagat, hivernant (és el *liró*, *Glis glis*; cf. oc. *rat dormeire*); *rata taupera* 44, 46, der. de *talp* (< llat. vg. *TALPUS*), per les galeries que construeix “als camps de dalla” (*DIEC*) (cf. oc. *rat talpièr*, *rat talpenc*); *rata de ribera* 143, perquè va per l’aigua (< *RIPARIA* ‘vora de riu’, ‘riu’); *rata xemenera* 18, 29, que va per les xemeneies (← fr. *cheminée*); *rata cellarda* 53, 109, 110, 112, 137, 150, 165, 175, 187, 190 (var. *rata ceiarda* 55, 67, ~ *cejarda* 30, ~ *çallarda* 98, 116, 128, 143, ~ *cearda* 75, 81, 82, ~ *çarda* 45), der. de *cella* (< *CĪLĪA*) assimilada a “una taca negra al voltant de cada ull” (*DCVB*, 1959), motivació assegurada per la var. ioditzada i la de grau zero (*ceiarda*, *çarda*): no compartim les hipòtesis de Coromines que dubta entre un der. de *cella* (“rata de celler”) i un compost de *CĪLĪA* i l’adj. *ARDUA* ‘alta, que s’enfila’ (*SOREX ARDUA*) (*DECat*, 1987), aquest últim, al nostre parer, sens dubte provinent del suf. augmentatiu despectiu *-ard* (< germ. *HARD* ‘fort’); *ratbufó* 23, *ratbuf* ‘rata d’aigua’ 31, 34, 39, 45, 61, 63, compostos de *rat* i *buf(o)*, d’una arrel onomatopeica *BUF-* (< *BŪFO*), origen també de *bufó* 57, 118, 120, del llat. *BUFŌNE* (cf. llat. *sorex silvestris*); al tractat de pestilència de Jacme d’Agramont (s. XIV) es troba *bufó* amb el probable significat de ‘gripau’ (Veny, 1971: 54, n. 17; i 167); *rat grill* 83 podria referir-se al *cadell grill*, confós amb la *rata taupera* (cf. més amunt); *xorino* 182, “com una rata, que pixa”, pot tenir relació amb *SOREX* ‘ratolí’. *Rata*, doncs, és mot de fet pancatalà, tret de la var. *rat*, antiga, però que en l’àrea ross. pot ser de procedència oc. o bé veure’s reforçat l’arcaisme pel contacte amb aquesta llengua. A notar *rató* ‘rata’ i no ‘ratolí’ allunyat del cast.

Són mots normatius *rata*, *rat*, des del *DOrt*, 1917; *rat-buf*, des del *DG₁*, 1932 (*ratbuf* en el *DIEC₂*, 2007 en línia); *rata cellarda*, *rata talpera*, *rata dormidora*, des del *DIEC₁*, 1995.